

IN MEMORIAM

TEODOR DIMA

1939–2019

DESPĂRȚIREA DE TUDOREL DIMA

Cuvântul Acad. Alexandru Surdu rostit la Biserica Bărboi din Iași
4 ianuarie 2019

Întristată Adunare!

În numele Secției de Filosofie, Teologie, Psihologie și Pedagogie a Academiei Române, al membrilor titulari, corespondenți și de onoare, filosofi, prelați, cercetători și profesori aducem, cu mare întristare, un pios omagiu celui care a fost colegul și prietenul nostru Tudorel Dima, membru corespondent al Academiei Române din 1996 și titular din 2011, fost profesor și decan al Facultății de Filosofie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Director al Institutului de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane” al Academiei Române, Filiala Iași.

Filosof și logician de profesie, a fost unul dintre apropiații filosofului Petre Botezatu, întemeietorul Școlii de logică de la Iași, pe care l-a urmat în concepție și comportări, ca și pe filosofii Constantin Noica și Lucian Blaga. S-a impus ca

specialist în logică deductivă și inductivă, în epistemologie, filosofia științei și filosofie românească. A îndrumat numeroase generații de studenți și doctoranzi și a participat la înființarea unor institute organizatoare de studii universitare doctorale.

L-am cunoscut, prin profesorul Petre Botezatu, la București, din perioada în care își pregătea doctoratul. M-a impresionat prin seriozitatea și mai ales prin blândețea sa. Prin aceste calități a reușit în viață, s-a făcut stimat și iubit de majoritatea celor pe care i-a cunoscut.

Zâmbetul său de-abia schițat, dar permanent, era semnul unor calități sentimentale și spirituale rar întâlnite. Așa se face că putea să ne suporte pe toți: și pe agitații din sud-vestul țării, și pe molaticii din Nordul îndepărtat, și pe ironicii uneori sarcasticii din Sud-Estul Transilvaniei, pe fiecare „cum i-e felul”, aducându-ne adesea la măsura (*metron ariston*) convenită a lucrurilor.

Ne-au apropiat mai mult speranțele din primele zile de după 1990, când și viitorul țării ne privea parcă zâmbind cu blândețea de pe chipul prietenului nostru. Și am încercat atunci împreună să visăm la renașterea filosofiei ca sărbătoare, cum a fost ea, întru începuturile sale, în cetatea de aur a lui Platon și Aristotel și începuse să fie și aici, la Iași, în cetatea de obârșie a marilor noștri filosofi, începând cu Titu Maiorescu. Și i-am cunoscut, datorită lui Tudorel Dima, pe Valeriu Cotea, Titus Raveica, Petre Dumitrescu, Tudor Ghideanu, Petru Ioan, Traian Știrbăț, Constantin Sălăvăstru, Ștefan Afloroaei, Laurențiu Șoitu, Anton Adămuț, Nicolae Râmbu, Nicu Gavriluță și mulți alții, dar și pe fiul lui Petre Andrei, pe Doru Tompea, și pe Cătălin Bordeianu în focul ridicării pe atunci de Universității, și pe Ctitorii Universității din Suceava, pe Valentin Popa, pe Sorin Maxim și pe tânărul pe atunci Sandu Băieșanu, sau pe Dunca Petru, marmațianul de la Universitatea de Nord din Baia Mare, pe Aurel Papari și pe George Pruteanu de la Universitatea „Andrei Șaguna” din Constanța. Pe unii îi văd și astăzi, coborâți parcă din icoana timpului, iar alții sunt aici să-l vadă pentru ultima oară pe cel care a știut să-i adune și să-i înfrățească prin simțămintele și gândurile sale, prin zâmbetul său de-abia schițat. Și îmi permit să vorbesc aici în numele lor și al prieteniei care ne leagă întru Dima Tudorel.

Ce suflet a încetat să simtă, ce inimă a încetat să bată!

Ce bărbat a fost acesta, care cu mult înaintea sărbătorii centenare a Unirii, a știut să ne adune întreolaltă, să ne înfrățească întru adevăr și frumos, întru dragostea de înțelepciune. Știut fiind că începutul înțelepciunii este frica de Dumnezeu (*arche sophias fobos theou*), ce credință l-a călăuzit pe Tudorel Dima, care a strâns în jurul său și înalte fețe bisericesti, dacă nu dreapta noastră credință, *vera fides*. Pe care a urmat-o, cum zice și deviza cavalerilor marmațieni, pe care i-am cunoscut împreună, *usque ad mortem*, adică până la sfârșitul vieții.

Cine va mai avea tăria și dorința de a ne ține împreună? Atât de mulți și diferiți, fiecare cum i-e felul?

Mai ales acum, când locul iubirii l-a luat discordia. Acum, când am dat, prea curând zic eu, de partea cu venin a paharului, pe care ne-am grăbit să-l golim.

Unii spun, generalizând, că ne-am făcut-o noi, cu mâinile noastre. Nu, domnilor profesori, nu toți, căci cel puțin omul acesta, Tudorel Dima, prietenul nostru, are mâinile curate. Nu el este vinovatul pentru greșelile noastre, nici pentru demonii care ne bântuie sufletele. Dovadă că și în aceste clipe, de adâncă tristețe, Tudorel Dima este acela care, de dincolo de viață, ne-a adunat, ca-n vremurile fericite, împreună.

Pentru restul greșelilor sale, pe care le are orice om

Dumnezeu să-l ierte!

TEODOR DIMA – COORDONATELE VIETII ȘI OPEREI

Colectivul de redacție al „Revistei de filosofie” a aflat cu profundă tristețe, în primele zile ale anului în curs, despre dispariția profesorului Teodor Dima, membru al Academiei Române. Acad. Teodor Dima a făcut parte, vreme de decenii, din Consiliul editorial al revistei noastre, precum și al „Revue roumaine de philosophie”. Îi vom resimți lipsa!

Teodor Dima s-a născut la Brăila, la 5 noiembrie 1939. A absolvit Liceul „Nicolae Bălcescu” din orașul natal.

A încheiat cursurile Facultății de Filosofie, la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, în anul 1962. Promovând prin concurs toate treptele universitare, la 8 februarie 1977 era conferențiar la Catedra de Filosofie, iar în iunie 1990 a fost confirmat profesor universitar la Catedra de filosofie și logică din cadrul Facultății de Filosofie a Universității „Al.I. Cuza”.

Tot din 1990, timp de doi ani, a fost șeful Catedrei de filosofie. În anul 2000, a fost ales cancelar general al Universității „Al.I. Cuza”.

A obținut titlul de *Doctor în filosofie*, specialitatea Logică, la Facultatea de Filosofie de la Universitatea din București, teza fiind susținută pe data de 26 februarie 1973.

Pentru contribuția sa la lucrarea *Teoria cunoașterii științifice*, Editura Academiei, București, 1982, a fost răsplătit cu premiul „Simion Bărnuțiu” al Academiei Române.

Pe data de 23 februarie 1996 a fost ales membru corespondent al Academiei Române. A îndeplinit funcția de director al Institutului de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane” din Iași (1995–2018). Din anul 2011 a fost membru plin al Academiei Române.

A fost vicepreședinte al Societății Germano-Române de Filosofie, membru al Fundației Naționale pentru Știință și Artă, membru în colectivele de redacție ale revistelor „Noesis”, „Revue roumaine de philosophie”, „Revista de filosofie”, „Revista de Teorie Socială”, „Cercetări filosofico-psiologice” și coordonator al revistei „Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași”.

Activitatea didactică desfășurată de Teodor Dima a constat din cursuri și seminarii de *Logică, Istoria logicii, Teoria sistemelor logice, Inducție și probabilitate, Epistemologie și Filosofia matematicii*. Cursul de *Epistemologie* a fost întocmit pentru prima dată de Teodor Dima la Universitatea din Iași, fiind structurat pe problematica logicii și filosofiei științei, cu numeroase considerații personale, în special asupra dinamicii și naturii științei, asupra logicii inductive, a teoriei adevărului științific, asupra specificului descrierii și previziunii științifice etc.

De asemenea, Teodor Dima a predat zece ani (între 1979 și 1989) un curs de *Istoria filosofiei universale și românești contemporane*, sistematizat în funcție de categoriile filosofice fundamentale în jurul cărora s-au structurat principalele concepții filosofice.

Principalele contribuții științifice ale lui Teodor Dima, încadrate în *logica inductivă* și în *logica științei*, se remarcă prin *raționalismul* concepției sale, completat cu admiterea necesității unor *structuri euristice*, precum imaginația, intuiția și revelația. Teodor Dima a abordat, pentru prima dată în literatura de specialitate, *dimensiunea hermeneutică* a explicației științifice.

Reamintim, în continuare, câteva dintre lucrările reprezentative de logică (cărți și studii de autor, volume coordonate) ale lui Teodor Dima, împreună cu unele ecouri ale acestora, în măsură să dea o idee despre însemnătatea activității depuse, de-a lungul vieții, de cel dispărut:

Metodele inductive, Editura Științifică, București, 1975, 200 p.

Cartea a fost recenzată și apreciată pozitiv de D.N. Zaharia în „Cronica” din 5.IX.1975 și în „Opinia studentescă”, mai 1976; în revista „Dialog” de Corneliu Ostahie-Cosmin. De asemenea, A. Dumitriu a consemnat-o în *Istoria logicii*. Ion Didilescu a scris o amplă recenzie asupra cărții în „Revista de filosofie”, nr. 4, 1976, pp. 477–481. P. Botezatu citează cartea în *Constituirea logicității*, Editura Științifică, București, 1983, p. 33, iar Traian Știrbăț, în *Correspondențe structurale în logica modernă*, Editura Junimea, Iași, 1986, p. 224; Leonard Gavrilu citează cartea în *Mic tratat de sofistică*, Editura IRI, 1996;

Între prudență și eroare. Eseu asupra naturii și dinamicii științei, Editura Junimea, Iași, 1978, 224 p.

Cartea este rodul unor cercetări și studii efectuate în aproximativ 10 ani. Ea cercetează aspecte dinamice ale științei, condiționării ale științei, raportul dintre subiect și obiect în procesul de constituire a științei, elemente ale unui model simplificat de cercetare științifică, nivel teoretic al construcției științifice. Cartea a fost recenzată de Tudor Ghideanu în „Cronica”, nr. 30, 1978, de Elena Solunca în „Contemporanul”, nr. 35, 1978, de Valeriu Gherghel în „Opinia studentescă”, de

D.N. Zaharia în „Revista de filosofie”. nr. 2, 1979, pp. 239–242. Călin Candiescu prezintă o recenzie, în limba franceză, în „Revue Roumaine des Sciences Sociales”, nr. 2, 1979. Cartea este citată de Petre Pânzaru în cartea sa *Condiția umană din perspectiva vieții cotidiene*, Editura Albatros, București, 1981; de asemenea, cartea a fost citată de Ioan S. Cârâc în *Introducere în semantica propoziției*, Editura Științifică, București, 1991 pp.29, 76; de Petru Ioan, în *Adevăr și performanță*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987; de Petre Botezatu, în *Constituirea logicității*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983; de D.N. Zaharia, în *Formațiunea epistemică și funcția ei antinomică*, în Angela Botez (coord.) *Privire filosofică asupra raționalității științei*, Editura Academiei, București, 1983, p. 153 și 161, de Ioan S. Cârâc, în *Semnificația „semnificației” semantice*, studiu în Teodor Dima (coord.), *Întemeieri raționale în filosofia științei*, Editura Junimea, Iași, 1984; de Traian Știrbăț, în *Correspondențe structurale în logica modernă*, Editura Junimea, Iași, 1986, p. 246, 259; Constantin Grecu prezintă capitolul dedicat problematizării în articolul *Questioning in Romania*, apărut în „Questioning exchange”, nr. 6, 1985, University of California, S.U.A.; D.N. Zaharia citează cartea în cartea sa *Paradoxul creației științifice*, Editura Junimea, Iași, 1985, p. 54, 80, 82, 106, 154; Traian Știrbăț, *Strategii complementare în metodologia logicii contemporane*, în vol. *Cunoaștere, eficiență, acțiune*, Editura Politică, București, 1988, p. 228;

Explicație și înțelegere, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, 220 p.

Este primul volum dintr-o monografie amplă asupra explicației științifice, care cuprinde multe considerații personale semnificate și apreciate de specialiști: Ionel Purica, în „Contemporanul”, nr. 40, din 1980 a prezentat o amplă recenzie; la răspunsul autorului din „Cronica”, nr. 37, 1982, I. Purica a mai publicat o intervenție în „Cronica”, nr. 50, 1982; Victor Săhleanu și D.N. Zaharia au publicat recenzii ample și sugestii în „Revista de filosofie”; recenzie a publicat și Petru Ioan în „Cronica”, reluată în cartea *Perspective logice*, Editura Junimea, Iași, 1987, p. 206, 285–289; cartea este citată de Petre Pânzaru în cartea *Condiția umană din perspectiva vieții cotidiene*, Editura Albatros, București, 1981, p. 74, 81; de Ioan S. Cârâc, în studiul *Semnificația „semnificației” semantice*, din vol. Teodor Dima (coord.), *Întemeieri raționale în filosofia științei*, Editura Junimea, Iași, 1983, p. 132; de Paul Caravia, în *Discipline, conexiuni, înțelegere creatoare*, Editura Științifică, București, 1991, p. 110, 115; Ioan S. Cârâc citează cartea în *Introducere în semantica propoziției*, Ed. Științifică, București, 1991, p. 87; Constantin Sălăvăstru citează cartea în: *Logică și limbaj educațional*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1994, pp. 278, 284 și urm.; C. Sălăvăstru, utilizează cartea în *Modele argumentative în discursul educațional*, Editura Academiei Române, București, 1996, p. 203;

Explicație și înțelegere, vol. II, Editura Graphix, Iași, 1994, 320 p.

Continuă preocupările din domeniul logicii științei; sunt prezentate sistematizări logice deductive și inductive, care sunt determinări explicative ample, în componența cărora intră și diferite tipuri de inferențe și conținuturi științifice, stârnind totodată semnificări filosofice cu ecouri culturale. Cartea cuprinde și o dimensiune hermeneutică, dezvoltând o serie de paradigme ale cunoașterii; conceptul de probabilitate este analizat pe larg, făcându-se precizări asupra sensurilor sale fizice, logice și subiective: C. Sălăvăstru, *Modele argumentative în discursul educațional*, Editura Academiei Române, București, 1996, la p. 203 sunt citate pp. 76–113; C. Sălăvăstru, în *Raționalitate și discurs*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996, pentru sistematizarea conceptului de *înțelegere* trimite la această carte, p. 168. Luminița Adămuț, recenzează cartea sub titlul *Explic, deci înțeleg*, în „Convorbiri literare”. A. Carpinski și C. Bocancea utilizează cartea în *Știința politicului*, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1998;

Întemeieri raționale în filosofia științei (coord.), Editura Junimea, Iași, 1983, 250 pp.

Ideea centrală a volumului pledează pentru necesitatea utilizării aparatului precis al logicii atât pentru întocmirea exegezelor contemporane de istorie a filosofiei cât și pentru elucidarea unor structuri epistemice ale științei. Volumul este citat de Gheorghe Mihai în cartea *Psiho-logica argumentării dialogale*, Editura Academiei, București, 1987, 108; Citată de C. Sălăvăstru în: *Logică și limbaj educațional*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994, p. 282, și în *Modele argumentative în discursul educațional*, Editura Academiei Române, București, 1996;

Logica generală (coord.), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1991, 420 p.

Manual universitar, rezultat al unei activități de aproximativ patru ani, de ordonare și coordonare a contribuțiilor colegilor Drăgan Stoianovici și Andrei Marga; Leonard Gavrilu citează manualul în *Mic tratat de sofistică*, Ed. IRI, 1996;

Natura deductivă a metodei reziduurilor, în vol. Filosofia științei, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, 9 pp.

Studiul a fost prezentat mai întâi sub formă de comunicare la o sesiune științifică a Universității „Al.I. Cuza” din Iași. Se aduc argumente și se desprind anumite consecințe din ideea că metoda reziduurilor este, spre deosebire de celelalte patru metode ale lui Mill, de natură deductivă;

De la probabilitate la certitudine în metodele experimentale, în vol. Probleme de filosofie a științei, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, 16 p.

Se dezvoltă comunicarea prezentată la Congresul Internațional de Logică din 1971. Utilizându-se noțiunile de condiție suficientă, condiție necesară și

condiție suficientă și necesară și, ca aparat matematic, calculul propozițional, se demonstrează că, în condiții foarte severe, se poate dobândi certitudine în metodele experimentale;

Controversele inducției, în vol. Direcții în logica contemporană, Editura Științifică, București, 1974, 50 p.

Un studiu amplu despre inducție și problemele logice și filosofice pe care aceasta le ridică. Sunt analizate principalele tipuri de inducție, paradoxele confirmării, antiinductivismul, aspectul probalist al inducției etc. Asupra studiului s-au exprimat opinii favorabile. De exemplu: S. Dragoman (D. Stoianovici): „Acest text excelează prin varietatea informației, care tocmai de aceea a trebuit să fie introdusă adesea foarte lapidar, doar ca o trimitere a cititorului la surse. T. Dima frecventează de multă vreme și cu pasiune problematica inducției” (*Câteva sinteze privind cercetări de logică contemporană*, „Revista de filosofie”, nr. 2, 1975). Ștefan Lanțoș utilizează studiul în cartea sa *Valoarea euristică a previziunii științifice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 68. Anton Dumitriu îl semnalează în a sa *Istorie a logicii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976. Ștefan Celmare citează studiul în cartea sa *Determinism și cauzalitate*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 84 și 85 și în *Perspective epistemologice*, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1993, p. 97; Petru Ioan face referiri la studiu în *Perspective logice*, Editura Junimea Iași, 1987, p.135; Ioan S Cârâc citează la p. 117, în cartea *Introducere în semantica propoziției*, Editura Științifică, București, 1991;

Tipuri de explicație științifică: explicația dispozițională și explicația genetică, în vol.: Epistemologia și analiza logică a limbajului științei, Editura Politică, București, 1975, 12 p.

Se susține ideea că, în timp ce printr-o explicație cauzală propriu-zisă exprimăm una dintre cauzele posibile sau condiția suficientă pentru producerea unui fenomen, printr-o explicație dispozițională exprimăm condiția necesară sau acea condiție fără de care un fenomen nu se poate produce. De asemenea, se propune, pentru explicația genetică, structura polisilogismului. Lucrarea este citată și utilizată pe larg de Oscar Hoffman în cartea sa *Sisteme conceptuale operaționale în sociologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, pp. 72–78. Autorul constată că analiza făcută de T. Dima explicației dispoziționale poate fi aplicată în sociologie la studiul integrării profesionale. De asemenea, este citat de I. Dorofte, în cartea sa *Analiza și predicția performanțelor umane*, Editura Didactică și Enciclopedică, București, 1981, p. 42.

Redacția